

Издөнүүчү Сартбекова Нуржан Коодоевнанын «Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун илимий-педагогикалык негиздери» аттуу 13.00.01–жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча докторлук илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иш жөнүндө расмий оппоненттин

Пикири

Диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу.

Учурда, билим берүү мейкиндигинде орун алган өзгөрүүлөр болочок инженерлердин кесиптик даярдыгынын багыттарынын кеңейишине жана мазмунунун өркүндөшүнө алып келди. Күн санап кулач жайып бара жаткан ааламдашуу тенденциясы, Кыргызстандын дүйнөлүк билим мейкиндигине интеграциялануу талаптары, көп улуттуу мамлекеттеги жарандардын, адистердин чет өлкөлөр менен кызматташуусунун күч алышы болочок инженерлердин башка тилдеги коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандырууну орчундуу педагогикалык маселеге айлантты. Ошондой эле, жогорку квалификациялуу адистерди даярдоодо Кыргызстандын билим берүү системасынын Болон процессине кирүүсү, жогорку мектептердеги даярдоону жаңы жагдайларды жаратуу менен билим берүүдө башка тилдеги коммуникациялык парадигманын алдыңкы орунга чыгышына түрткү болду. Жалпы европалык билим берүү мейкиндигине кирүү талабы жогорку окуу жайларда билим алып жаткан бардык студенттердин, анын ичинде болочок инженерлердин башка тилди үйрөнүүдөгү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу зарылдыгын туудурат. Бул жагдай студенттердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун илимий-педагогикалык негиздерин иштеп чыгууну жана аларды билим берүү процессинде ишке ашыруу жолдорунун бүтүндөй системасын түзүүнү талап кылат.

Жогорку окуу жайлардагы «Англис тили» окуу дисциплинасы чоң билим берүүчүлүк дараметке ээ болуп, инсанды маданий жана руханий жактан өнүктүрүү милдеттерин чечүү менен катар, кесиптик билимдерди системалуу толуктоонун, коммуникациялык билгичтиктер менен көндүмдөрдү калыптандыруунун жана өнүктүрүүнүн каражаты болуп саналат. Компетенттүүлүк мамиленин орун алышы техникалык жогорку мектептерде даярдоонун максаты менен натыйжаларын кесиптик окутуунун сапатын арттыруунун шарты катары кароого мүмкүнчүлүк түзөт.

Жогорку техникалык билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартын компетенцияларды калыптандыруу процессинде академиялык белгилүү бир компетенциялардын курамынын ичинде башка тилдүү коммуникациялык компетенттүү бүтүрүүчүнү калыптандырууга шарт түзөт. Ушундан улам, изденүүчү Н.К. Сартбекованын болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун илимий-педагогикалык негиздерине арналган эмгеги азыркы учурда абдан актуалдуу. Диссертация киришүүдөн, төрт главадан, алардан чыккан корутундулардан, жалпы кортунду жана практикалык сунуштардан, **361 булакты камтыган, анын ичинде 127си англис жана немец тилдеринде** пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, тиркемелерден турат.

Изденүүчү тарабынан изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу, илимий аппараттын негизги максаты, милдеттери, илимий-методологиялык негиздери, илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык маанилүүлүгү, изилдөөнүн негизги этаптары, натыйжаларынын ишенимдүүлүгү менен негизделгендиги, коргоого коюлуучу жоболор, ар бир баптагы жыйынтыктар так ачылып берилип жана толук кандуу изилденген.

Изденүүчү пикирлерин жана өз иликтөөсүнүн ар бир жаңы жыйынтыктары менен корутундуларын жогорку деңгээлде негиздүү жана ынанымдуу далилдей алган. «Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгү» категориясынын илимий өңүттөн анализдөө менен аталган аныктамага толуктоо жана тактоолорду жемиштүү

киргизе алган, анын өзгөчөлүктөрүн жана курамдык бөлүктөрүн, ошону менен бирге техникалык окуу жайларда окуган студенттердин аталган тилдик компетенттүүлүккө ээ болуу абалын кеңири аныктаганга аракет кылган.

Сартбекова Н.К. изилдөөсүндө ар тараптан анализдөө менен «Башка тилди үйрөнүүдөгү коммуникациялык компетенттүүлүк» категориясына төмөнкүдөй аныктама бере алган: **«БТКК–бул инсандын интегралдуу касиети болуп саналат жана ал инсандын башка тилде эң жогорку деңгээлде коммуникациялык ишмердүүлүктү жүргүзүүнү мүнөздөйт, т.а. башка тилде өзүнүн оюн, айта турган пикирин эркин түшүндүрө алуу жана башка тилдеги маалыматтарды ар тараптан кабыл алуу жөндөмү жана шыгы».**

Сартбекова Н.К. БТККнын түзүмүн лингвистикалык, коммуникациялык жана прагматикалык компетенцияларды топко бөлүп даана жана так белгилеген. Биринчи топко лингвистикалык – башка тилдеги оозеки жана жазуу кебине ээ болууну аныктоочу негизги компетенцияларды белгилеген.

Экинчи топко – коммуникациялык–ичине кесиптик-коммуникациялык, маданиятаралык компетенцияларды көрсөткөн. Кесиптик-коммуникациялык компетенция тилдик, кесиптик каражаттарды баарлашуу процессинде туура жана так маанисин беруу менен пайдалануу жөндөмдүүлүгүн камтып турат. Үчүнчү тобуна – прагматикалык – инженердин маалыматтык-технологиялык жана өз алдынча билим алуучулук компетенциялары менен берилип, алар өз ара байланышта туруу менен, окшош максаттарды көздөшөт. Прагматиканын эки мааниси бар : а) кабыл алуучуга жеткиликтүү кылып берүү үчүн ; б) практикалык маанисин көрсөтүү максатында.

Ошондой эле инженердик ишмердүүлүк процессинде Интернет-ресурстарды жемиштүү колдонуу билгичтиктерине негизделгенин көрсөткөн. Жогорку квалификациялуу инженерлерди даярдоонун чет элдик жана ата мекендик тажрыйбасын изилдөөнүн негизинде болочок инженерлердин

башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу концепциясы негизделген. Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу концепциясынын өзөгүн төмөнкү идеялар камтыйт: формалдуу, бейформалдуу жана информалдуу билим берүүнүн интеграцияланышы; болочок инженерлердин БТККны калыптоонун принциптери, БТКК калыптандырууга ыңгайлуу маданий, билим жана тарбиялоо чөйрөлөрүнүн түзүлүшү; билим, билгичтик, көндүмдөрдүн негизинде БТКК калыптандыруу системасын түзүү жана долбоордук проект менен иштөө өтө актуалдуу маселелердин бири .

Диссертациялык изилдөөдө БТККны калыптандыруу формалдуу башка тилдүү билим берүүнүн да (окутуунун кадимки формалары: лекция, семинар ж.б.), бейформалдуу (тилдик программаларга катышуу, студенттик илимий конференцияларда чыгып сүйлөө, конкурстарга, викториналарга, олимпиадаларга катышуу) жана информалдуу (тилдик олимпиадаларга катышууга даярдануу, рефераттарды жазуу, студенттин күндөлүгүн жана тилдик портфелди жүргүзүү ж.б.) да билим берүүнүн алкагында натыйжалуу жыйынтык бере тургандыгын кеңири аныктаган.

БТККны калыптандыруунун негизги принциптери: билимдин турмуш менен байланышы, удаалаштык, кошумчалык, дисциплиналар аралык интеграция, социомаданий жана кесиптик багытталгандык, топтук бирге аракеттенүүнүн вариативдүүлүгү; методдору: долбоор усулу (чыгармачылык менен ойлоо), окуу жана жазуу аркылуу сын көз менен ойду өстүрүү, дебат усулу, оюндук технология (тилдик оюндар, ролдук оюндар, драмалаштыруу), проблемалык дискуссиялар, интерактивдүү окуу технологиясы (эки-экиден, аз тайпаларда), грамматика-котормо усулдарына басым койгон.

Диссертациялык изилдөөдө үйрөнүлүп жаткан тилдин өлкөсүнүн баалуулуктар системасын, жүрүм-турум ченемдерин, маданиятынын өзгөчөлүктөрүн өздөштүрүүгө максатталган маданий-билим берүүчүлүктарбиялык чөйрөнү түзүү бул процесстин натыйжалуулугунун зарыл шарты болоорун жемиштүү аныктаган. Профилдик «English language day – Англис

тили күнү» программасы «Play and Learn English – Ойноп жатып, оку!» девизи алдындагы оюндун негизинде жаңыча курулган. Оюндар оюн процессине катышуучунун интеллектуалдык, эмоционалдык, эрктик, коммуникациялык жана башка кырларына комплекстүү таасир көрсөтө алаарын кеңири белгилеген. Ошондой эле, оюндардын чыныгы турмуш чындыгында негизделбеген англис тилинде баарлашуу талабын актоого; түрдүү моделдер боюнча курулган чет тилиндеги фразалардын маанилүүлүгүн көрсөтүүгө; бир эле кептик моделдер менен стандарттуу диалогдорду кайталоону эмоционалдуу жагымдуу кылууга мүмкүндүк берерин ачыктаган.

Диссертациялык изилдөөнүн алкагында болочок инженердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун модели түзүлгөн. Иштелип чыккан моделде БТККны калыптандыруу системасынын негизги түзүмдүк элементтери болуп максаттык, мазмундук, технологиялык жана натыйжалык компоненттер эсептелип, алардын бирдикте аракетке келүүсү анын кызмат аткаруусун жана бүтүндүүлүгүн камсыздалганын жогорку деңгээлде көрсөтө алган.

Болочок инженердин БТККны калыптандыруунун илимий-усулдук жолдору жемиштүү иштелип чыккан. Диссертациялык изилдөөнүн алкагында, Н. Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин «Маданият аралык коммуникация жана котормонун автоматташтырылган системасы» кафедрасынын базасында «English language day – Англис тили күнү» автордук усулдук программасы иштелип чыккан. Программа студенттердин бейформалдуу билим алуусунун алкагында түзүлгөн. Мындан тышкары, окуу жаңы технологиялары жана тренингдер даярдалган. Мисалы, Профилдик (инженердик) аутенттүү тексттерди маданий аралык талдоо жана түшүндүрүү башка тилдүү кепти жабдуулоо ченемдериндеги; чет тилинин ээлеринин кесиптик жүрүм-турумундагы, алардын кесиптик дүйнө көрүмүндөгү же таанудагы техникалык багытталгандыктагы тексттерде чагылтылган маданий

айырмаларды талдоо жана салыштыруу аркылуу турмушка ашырылаары абдан жакшы белгиленген.

Ал эми, контексттүү байкоо жүргүзүү технологиясы аркылуу башка маданияттын өкүлдөрүнүн кесиптик жүрүм-турумунун бөтөнчөлүгүн (англосаксон ишкер модели), байкоо жүргүзүлгөндөргө жолу улаш вербалдык жана вербалдык эмес айырмалардын өзгөчөлүктөрүн кеңири талдаган жана айкындаган. Байкоо жүргүзүүнүн кесиптик аракеттери болуп мульти-медиа жана видео-көрсөтмөлүүлүк кызмат кылаарын баса көрсөткөн.

Болочок инженердин БТККны калыптандырууда тренингдерди өткөрүү натыйжалуулугун көрсөткөн. Мисалы, Рефлексиялуулуктун тренинги. Башка маданияттын эсинин пикиринде кесиптик аймактагы берилген кептик-жүрүм-турумдук аракеттерди ойлоштуруу, талдоо жана түшүндүрүү максатын даана көрсөтө алган.

Ал эми, кесиптик-жүрүм-турумдук тренингди жүргүзүүдө болочок инженерде башка тилдүү кесиптик компетенттүүлүктү ишке ашыруу үчүн зарыл болгон социомаданий-корректтүү вербалдык жана вербалдык эмес аракеттерин кеңири көрсөтө алган.

Изилдөөнүн кийинки этабында болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун илимий-педагогикалык системаларынын натыйжалуулук критерийлери катары: чет тилин үйрөнүү мотивдеринин өзгөрүүсү; чет тилин үйрөнүү процессинде рефлексиялык билгичтиктердин калыптанышы; студенттердин өзүн-өзү башкаруу жөндөмдүүлүктөрү каралган.

Педагогикалык экспериментти жүргүзүү менен болочоктогу инженерлердин БТККны калыптандыруу концепциясынын жана моделдин натыйжалуулугун кеңири далилделген. Тажрыйбалык-эксперименттик иш Н.Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура, Эл аралык инновациялык технологиялар, С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик, Кыргыз-Өзбек университеттердин студенттери менен жүргүзүлгөн. Ар тараптуу сапаттык жана сандык талдоого алынган тажрыйбалык-эксперименттик иштин натыйжалары

техникалык жогорку окуу жайларда студенттердин БТККнын калыптандыруунун педагогикалык системасынын илимий-педагогикалык негизинин иштөөсүнүн натыйжалуулугун далилденген.

Жүргүзүлгөн теориялык жана эксперименттик изилдөө болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун илимий-педагогикалык негиздерин аныктоого мүмкүнчүлүк түздү жана төмөндөгүдөй корутундулар алынган:

1. Кыргызстандын техникалык жогорку окуу жайларында «Башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүк» категориясынын илимий өңүттөн анализдөө анын аныктамасына толуктоо жана тактоолорду киргизүү менен төмөндөгүдөй аныктама берилген: «Башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүк – бул инсандын интегралдуу касиети болуп саналат жана ал инсандын башка тилде эң жогорку деңгээлде коммуникациялык ишмердүүлүктү жүргүзүүнү мүнөздөйт, б.а. башка тилде өзүнүн ой пикирин эркин түшүндүрө алуу жана башка тилдеги маалыматтарды ар тараптан кабыл алуу жөндөмү жана шыгы».

2. Жогорку квалификациялуу инженерлерди даярдоого байланыштуу илимий-теориялык окууларга таянуу менен чет элдик жана ата мекендик билим берүү тажрыйбасын изилдөөнүн негизинде болочоктогу инженерлердин БТККны калыптандыруу концепциясы негизделген.

3. Болочок инженердин БТККны калыптандыруунун интеграциялык илимий-практикалык модели иштелип чыккан. Аталган модель БТККны калыптандыруудагы салттуу дидактикалык принциптерге (билимдин турмуш менен байланышы, удаалаштык, кошумчалык, дисциплиналар аралык интеграция, социомаданий жана кесиптик багытталгандык, топтук бирге аракеттенүүнүн вариативдүүлүгү ж.б.) илимий-методикалык жагдайларга негизделген.

4. Болочок инженердин БТККны калыптандыруунун илимий-усулдук технологиялары (оюндук, долбоорлук, контексттүү окутууну ишке ашыруу технологиясы, проблемалуу окутуу технологиясы) жана жолдору иштелген.

Илимий-усулдук технологияларды иштеп чыгуу жалпы маданий таануучулук, этномаданий өзгөчөлүктөр, коммуникациялык жана инсанга багытталгандык концепцияларга негизделип, социалдык, интерактивдүүлүк, коммуникациялык методдорго жана ыкмаларга артыкчылык берилген.

5. Болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун илимий-педагогикалык системасы иштелип жана анын натыйжалуулук критерийлери аныкталган. Сунушталып жаткан БТККны калыптандыруу педагогикалык системасын долбоорлоо методологиясы төмөнкү илимий-методикалык талаптарга таянат: системалуулук, инсандык ишмердүүлүк, коммуникациялык компетенттүүлүк, проблемалык-долбоорлук, маданият-таануучулук. Болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун илимий-педагогикалык системаларынын натыйжалуулук критерийлери катары: чет тилин үйрөнүү мотивдеринин өзгөрүүсү; чет тилин үйрөнүү процессинде рефлексиялык билгичтиктердин калыптанышы; студенттердин өзүн-өзү башкаруу жөндөмдүүлүктөрү каралган.

6. Педагогикалык экспериментти жүргүзүүнүн натыйжасында болочок инженерлердин БТККны калыптандыруу концепциясынын натыйжалуулугу далилденген.

Диссертацияда берилген илимий жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын негизделиш даражасы. Сартбекова Н.К. диссертациялык ишинде чагылдырылган илимий натыйжалар, жоболор, жыйынтыктар жана сунуштар изилдөөнүн логикасына, анын максат, милдеттерине дал келүү менен бирге учурдагы техникалык билимдер менен гуманитардык билимдердин жакындашуусун эсепке алуу менен алардын социалдык функцияларын ачууга арналган. Болочок инженерлердин БТККны калыптандыруу боюнча илимий жоболор, автор тарабынан иштелип чыккан концепция, теориялык модель, педагогикалык шарттар, изилдөөнүн предметин түзүп турган БТККны калыптандыруунун абалы, мазмуну жогорку илимий деңгээлде иштелип чыккан жана аныкталган.

Алынган натыйжалардын илимий теориялык жана практикалык маанилүүлүгү. Изденүүчү Н.К. Сартбекова тарабынан педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган **«Болочок инженерлердин башка тилди үйрөнүүдөгү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун илимий - педагогикалык негиздери»** аттуу темадагы диссертациялык иште алынган натыйжалар илимий-теориялык жана практикалык жактан болочок адистерди даярдоодогу БТККны калыптандыруу, глобалдаштыруу шартындагы сапаттуу даярдоо максатын көздөйт. Изилдөөдө болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун илимий концепциясы, педагогикалык системасы, окутуу-билим берүү формалары, усулдары жемиштүү иштелип чыккан. Теориялык аспектиден караганда, аталган изилдөөдө болочок инженерлердин башка тилди үйрөнүүдөгү коммуникациялык компетенттүүлүгүнүн калыптандыруу, теориялык концепциясы, педагогикалык системасы жаны долбоордук методика менен толукталган жана анын өзгөчөлүктөрү аныкталган. Диссертациялык иштин төмөнкүдөй берилиши иштин жаңылыгын дагы бир жолу дастыктап турат.

Алынган натыйжалардын практикалык баалуулугу төмөнкүчө: Изденүүчү тарабынан сунушталган окутуу-билим берүү формалары, усулдары алдыңкы техникалык университеттеринде окуу процесстеринде киргизилген, ошондой эле тилдик эмес жогорку мектептердин бүтүрүүчүлөрдү даярдоодо колдонула алынат; изилдөөдө сунушталып жаткан материалдарды, автордук профилдик программаны, илимий жана окуу-усулдук каражаттарды билим берүү практикасына киргизүү англис тил мүмкүчүлүктөрүн пайдалана билген жөндөмдүү адистерди даярдоого мүмкүндүк берет; болочок адистердин англис тилин окутуу процессинде БТККны калыптандыруу максатында ишелип чыккан педагогикалык системасынын теориялык модели англис тилин адис катары окутулбаган бардык башка жогорку окуу жайларда колдонууга болот.

Диссертациялык иштин натыйжаларын пайдалануу боюнча конкреттүү сунуштар:

Сартбекова Н.К. изилдөөсүнүн темасына байланыштуу илимий жоболор, теориялык жыйынтыктар техникалык багыттагы адистиктерди даярдоо процессинде чет тилин окутуунун мазмунун колдонууга болот. Изилдөөчү тарабынан болочок инженерлердин БТККны калыптандыруу боюнча иштелип чыккан англис тилди окутуунун теориялык моделин, формалдуу, бейформалдуу жана информалдуу жолдорун, заманбап ыкмаларын тилдик эмес жогорку мектептерге жайылтууга болот; болочок адистердин БТККны калыптандыруудагы тажрыйбасына таянуунун артыкчылыгын илимий жактан түшүнүүгө жана аларды практикалык жактан окуу процессте колдонууга болот.

Авторефераттын диссертациянын мазмунуна туура келиши. Авторефератта диссертациянын негизги мазмунун, илимий жоболор жана натыйжалар боюнча кеңири маалымат берилген жана толук дал келет. Анын текстинде ырааттуу жана кыскача чагылдырган материалдар илимий иштин максаты менен милдеттерине жана мазмунуна жооп берет.

Диссертациянын мазмунунда жана авторефератта көрсөтүлгөн материалдардын ынамымдуулугун көтөрүү боюнча сын-көз караштар жана сунуштар:

1. Изилдөөчү сунуш кылган болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун илимий-методологиялык негиздери бир канчалаган техникалык ЖОЖдун студенттерине карата каралган. Башка профессионалдык тайпаларга, мисалы айыл чарбасы боюнча инженерлерге жана башкаларга дагы экстраполяциялоо мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтсө, анда диссертациялык иштин баалуулугу мындан дагы жогоруламак.
2. Эксперименталдык группанын бүтүрүүчүлөрүнүн Кыргызстанга тышкы инвестицияларды тартуудагы ролун корсотуу менен диссертациялык изилдөөнүн илимий-практикалык маанисин ачык-айкын көрсөтүүгө болот эле.

3. Диссертациядагы долбоорлук методиканы сабакта пайдалануу ыкмасы студенттердин компетенцияларын которууда эң бир пайдалуу жана негизги каражат болуп саналат.

Бирок, көрсөтүлгөн сын диссертациянын жалпы деңгээлине таасир этпейт. Жалпысынан, Сартбекова Н.К. диссертациялык изилдөөсү өз максатына жеткен жана анын авторефераты жогорку илимий деңгээлде даярдалган. Ошентип, жалпысынан алганда изденүүчү **Сартбекова Нуржан Коодоевна тарабынан даярдалган «Болочок инженерлердин башка тилдеги коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун илимий-педагогикалык негиздери»** аттуу эмгек 13.00.01. – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистигине ылайык келет жана КР ЖАКтын педагогика илимдери боюнча докторлук диссертацияларга коюлган жалпы талаптардын 9 пунктуна толугу менен жооп берет, ал эми иштин автору Сартбекова Нуржан Коодоевна - жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

Расмий оппонент, Кыргызстан Эл аралык

Университетинин Лингвистика жана Чөлкөм таануу факультетинин деканы
профессор, филология илиминин
доктору

З.К. Караева

*З. Караева менен колдуу т.п.т. кары
кадр бөлүмүнүн үлүсчүсү*

